

УДК 371.3

Срмакова І.П., Миколаївський державний університет ім. В.О. Сухомлинського

Срмакова Ірина Павлівна – викладач кафедри спеціальних історичних дисциплін історичного факультету Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського, у 2003 році закінчила магістратуру при Миколаївському державному університеті. Сьогодні співпрацює з членами кафедри освітніх технологій МДУ по пошуку теми майбутнього дисертаційного дослідження. Коло наукових інтересів – проблеми підготовки вчителя до майбутньої професійної діяльності.

Формування соціальних компетенцій учнів засобами історичних дисциплін

У даній статті автор акцентує увагу на перспективності формування соціальних компетенцій учнів засобами історичних дисциплін та визначає методичні особливості цього процесу.

In the following article the author emphasizing on the worth-white formation of social skills of the pupils means of historical subjects and determine methodic peculiarity this processes.

Нова філософія освіти та її нормативне закріплення у низці документів, урахування рекомендацій Ради Європи щодо модернізації освіти призвели до необхідності впровадження компетентнісного підходу в шкільну практику. В умовах розбудови демократичної, правової держави надзвичайно актуальним для навчального закладу є створення умов для формування компетентної особистості, громадянина України, здатного повною мірою реалізувати набуті знання, бути активним учасником демократичного життя, а не байдужим його спостерігачем.

“Національна доктрина розвитку освіти” передумовою утвердження розвинутого громадянського суспільства визначає підготовку освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних людей, здатних до співпраці, міжкультурної взаємодії, які мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання [6, с. 15]. Крім того, на нинішньому етапі розвитку суспільних процесів в Україні, пріоритетного значення набувають міжособистісні відносини всіх їх учасників, а отже формування в учнів умінь знаходити конструктивні виходи з конфліктних ситуацій, передбачати наслідки своїх дій та висловлювань, досягати консенсусу, уміти тощо.

Формування такого роду умінь і здатностей особистості учня більшою мірою покладається на предмети суспільно-гуманітарного циклу, а

особливості змісту історичних дисциплін (наприклад, неоднозначність в оцінках історичних осіб, подій, явищ, процесів) розкривають перед учителем історії широкі можливості з формування саме соціально значущих компетенцій учнів. Автори “Програми з історії для загальноосвітніх закладів” серед основних цілей навчання історії в школі визначають підготовку учня до свідомої активної участі у громадському житті Української держави, до самостійної орієнтації та адаптації в умовах швидких змін суспільного життя [7, с. 1]. На їх думку, навчання історії в школі має сприяти осмисленню ролі людини (включаючи і себе) в історії, відповідальності особистості за власні дії, усвідомленню учнями права на вибір способу власної поведінки з урахуванням і дотриманням правових і гуманістичних засад [7, с. 2]. А, отже, формує у школярів компетенції життєво необхідні для подальшої їх соціалізації.

Переорієнтація навчально-виховного процесу на формування соціально активної особистості закріплена у базових нормативно правових актах, які регламентують функціонування закладів освіти: Законах України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, Державній національній програмі “Освіта” (“Україна XXI століття”), Національній доктрині розвитку освіти, Засадах реформування педагогічної освіти, Концепції розвитку загальної середньої освіти, Державному

стандарти базової і повної загальної середньої освіти, Програмі щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України та інших документах.

Виходячи з цього, метою нашого дослідження став аналіз теоретичних та методичних аспектів формування соціальних компетенцій учнів на уроках історії.

У науковому вирішенні питання про природу компетенцій, важливу роль відіграють основи психології діяльності (С. Рубінштейн, О. Леонтьєв, Г. Костюк). Типологізація освітніх компетенцій та методика їх формування в учнів розглядаються нами на основі досліджень О. Овчарук, О. Хуторського, І. Родигіної, Т. Гончарук. Шкільна історична освіта як основа формування особистості учня, вироблення у нього певних компетенцій аналізується такими вітчизняними вченими як К. Баханов, І. Мішина, С. Нікітчина, О. Пометун Ф. Турченко, О. Турянська, О. Удод.

Сучасна вітчизняна та зарубіжна педагогічна

література пропонує різноманітні визначення поняття “компетенції”. Проаналізувавши основні підходи до змісту цього терміну, ми розглядаємо компетенції як **знання, вміння і навички, які індивіди застосовують на практиці адекватно до ситуації та з повною відповідальністю** [9, с. 4].

Структуру компетенції можна визначити формулою:

Компетенція = мобільність знань + гнучкість методу + критичність мислення [8, с. 29]

На думку О. Хуторського, формуючи компетенції учнів, необхідно обов'язково враховувати, що в процесі навчання:

- а) збільшується якість і кількість засвоєних учнем елементів компетенції;
- б) відбувається зміна або розширення об'єктів, яких стосуються компетенції;
- в) компетенції інтегруються, взаємодіють між собою, створюючи комплексні особистісні новоутворення [10, с. 7].

Ця специфіка дуже чітко простежується у

Таблиця

Рівні загальної середньої освіти	Завдання
Початкова школа	Формування загальних уявлень про навколишній світ, засвоєння норм загальнолюдської моралі та особистісного спілкування
Основна середня освіта	Формування високих громадянських якостей та світоглядних позицій
Повна середня освіта	Формування громадянської позиції особистості та цілісних уявлень про природу, людину, суспільство

О. Овчарук, подаючи класифікацію ключових компетенцій, визначає зміст соціальних компетенцій і називає серед них:

- здатність до співпраці,
- уміння розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях,
- навички взаєморозуміння,
- соціальні й громадянські цінності та вміння,
- комунікативні навички,
- мобільність у різних соціальних умовах,
- уміння визначати особисті ролі в суспільстві тощо [8, с. 28].

Робоче поняття “соціальні компетенції” розглядається нами виходячи з “Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти” [5]. Як одна з груп у структурі компетентності особистості, соціальні компетенції визначаються як **здатності, пов'язані з оточенням, життям суспільства, соціальною діяльністю особистості**, а саме уміння людини:

- сприймати діяльність демократичних інститутів суспільства;
- безконфліктно виходити з життєвих ситуацій;
- робити вибір;

- приймати рішення;
- брати на себе відповідальність;
- повноцінно жити в суспільстві.

Процес формування соціальних компетенцій в учнів на уроці історії можна поділити на 3 етапи:

I. Діагностично-планувальний. Вчитель на основі аналізу змісту історичної освіти, діагностики вікових та психологічних особливостей учнів, визначає ті якості, що він буде формувати на тому чи іншому уроці. Така діяльність повинна проводитися педагогом на всіх етапах його підготовки до навчально-виховного процесу з історії.

II. Організаційно-формульальний. На цьому етапі здійснюється робота, що була запланована вчителем.

Для організації і забезпечення необхідних умов для формування соціальних компетенцій використовуються різноманітні форми, методи, прийоми, зорієнтовані на суспільно значущі якості особистості.

Значні перспективи щодо формування соціальних компетенцій учнів забезпечуються використанням учителем у своїй діяльності різноманітних форм нестандартного уроку: урок-суд, урок-диспут, урок-прес-конференція, урок-аукціон та ін.

Широкі можливості дає вчителю використання групової форми роботи на уроці історії. Через такий вид діяльності учні мають змогу навчитися:

- брати на себе відповідальність за добір матеріалу і наочності;
- відстоювати свою думку, розвивати впевненість у собі;
- працювати разом та слухати один одного, розвивати розуміння того, що кожен має зробити свій внесок і що всі внески треба цінувати і поважати;
- брати на себе різні ролі і відповідальність у групах (роль лідера, доповідача, автора, спостерігача) [1, с. 33].

У контексті розвитку в учнів соціальних компетенцій на уроках історії можна запропонувати наступні інтерактивні методи групової діяльності:

– *метод колективного обговорення, відбору та розміщення за ступенем важливості*, який передбачає систематизацію широкого кола ідей, що виникають при обговоренні проблеми, протягом дуже обмеженого часу, та організацію їх в чіткий ряд аргументів. Це завдання сприяє обговоренню і виробленню вміння слухати, тлумачити, пояснювати, доводити слушність своєї думки та йти на компроміс [1, с. 35]. Такий вид роботи дуже вдалим є при визначенні причин воєн, повстань, інших історичних подій;

– *метод соціо-економічного розшарування*. Він дозволяє з'ясувати і поглибити розуміння учнем суспільних відносин в будь-який період часу. Для цього відбираються групи учнів, яким надається інформація щодо відповідної особи, яка представляє певну соціо-економічну групу суспільства даного періоду. При розгляді суспільних ситуацій можна використовувати різноманітні критерії: майновий стан, освіта, місце в суспільній ієрархії, погляди на проблему. Вправи на різнотипне розшарування в суспільстві, де учні фізично представляють різні його прошарки та існуючі в ньому погляди, допомагають їм зрозуміти різні точки зору, усвідомити, що становище особи та групи людей в суспільстві не завжди однозначне [1, с. 37]. Таку діяльність школярів доцільно організувати при вивченні складних, об'ємних тем: “Визвольна війна в Україні 1648 – 1654 рр.”, “Велика французька буржуазна революція”, “Англійська буржуазна революція”, “Революція 1905 – 1907 років в Росії” тощо;

– *метод ситуативного моделювання* покликаний реалізувати, крім основної дидактичної мети, ще й комплекс соціально значущих цілей: забезпечення контролю вираження емоцій; надання дитині можливості самовизначення; надихання і допомога розвитку творчої уяви; надання можливості зростання

навичок співробітництва в соціальному аспекті; надання можливості висловлювати свої думки [4, с.23]. Його можна застосовувати при вивченні конкретних історичних подій, наприклад, хрещення Русі, прихід до влади П. Скоропадського, Карибська криза;

– *метод симуляції* полягає в створенні вчителем ситуацій, під час яких учні копіюють у спрощеному вигляді процедури, що пов'язані з діяльністю суспільних інститутів, які існують у справжньому економічному, політичному та культурному житті. Регламент усієї симуляції будується за чітким сценарієм, що збігається з проведенням такої процедури в реальному житті. Симуляція дає можливість учням глибоко вжитися в проблему, зрозуміти її з середини [4, с. 25]. Такий вид роботи дуже вдалим є при вивченні доби Центральної Ради та періоду становлення демократії у Східній Європі.

Важливими прийомами по формуванню соціальних компетенцій є також розв'язання навчальних завдань та організація проблемних ситуацій, що є складовими уроків і самостійної роботи учнів.

III. Оцінково-результативний етап. На ньому здійснюється повторне діагностування учнів на сформованість у них визначених якостей [2, с. 127].

Проводячи роботу по формуванню соціальних компетенцій, вчитель історії обов'язково повинен створити для учнів такі стимули, які відповідали б їх прагненням та системі цінностей. Цей процес передбачає розвиток великої кількості психологічних якостей особистості школяра: мотивації до самопізнання, самоаналізу, почуття власної гідності та вміння поважати інших, підвищення самооцінки та ін. Водночас, необхідно формувати не лише раціональне усвідомлення доцільності відповідної поведінки, а й зацікавлення індивідуальністю іншої людини, повагу до неї, прагнення зрозуміти іншого, вміння радіти чужим успіхам тощо.

Таким чином, однією з відмінних рис історії як шкільної навчальної дисципліни є:

- по-перше, необхідність формування в учнів соціальних компетенцій з метою створення продуктивного середовища пізнання у навчальній діяльності;
- по-друге, забезпечення формування особистості учня як повноцінного активного учасника життя суспільства, розкриття перед ним широких перспектив життєдіяльності через цілеспрямовану організацію змісту, форм, методів, прийомів організації навчально-виховного процесу на уроці історії в школі.

Предметне навчання у школі на сучасному

етапі залишається основою для формування компетентцій, як інтегрованого результату навчальної діяльності учнів. Змістове

навантаження предмету історії, як суспільно значущої дисципліни, та можливості активних і інтерактивних методів дозволяють найбільш

Література

1. Галлахер К. Викладання історії в контексті сприяння демократичним цінностям і терпимості. (Викладання і вивчення історії в школі): Посібник для вчителів. – К., 1998. – 50 с.
2. Гончарук Т. Психологічні засоби формування міжособистісної толерантності підлітків і юнаків // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – Вип. III – IV. – С. 126-135.
3. Державна національна програма “Освіта (“Україна XXI століття”). – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
4. Інтерактивні методи навчання // Директор школи. – 2005. – № 7. – С. 20-28.
5. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти // Директор школи. – 2000. – № 39-40. – 126 с.
6. Національна доктрина розвитку освіти // Офіційний вісник України. – 2002. – № 6. – С. 12-24.
7. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України (5-11 кл.). Всесвітня історія (6-11 кл.). – К., 2001.
8. Родигіна І.В. Компетентісно орієнтований підхід до навчання – Х.: вид. група “Основа”, 2005. – 96 с.
9. Фідря О. Чи можливо зрозуміти історію? (Методологія історії та формування хронологічних і просторових компетенцій учнів) // Історія в школах України. – 2004. – № 5. – С. 2-7.
10. Хуторской А.В. Практикум по дидактике и